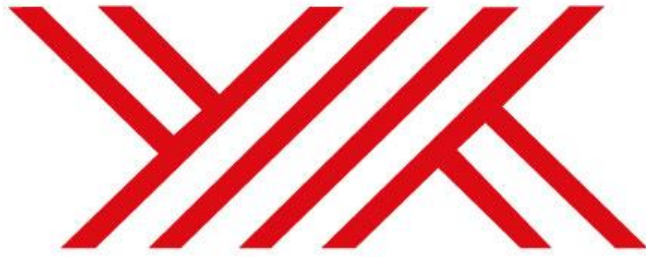

KÜRESEL SALGINDA YENİ NORMALLEŞME SÜRECİ

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

2020

Giriş

Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Salgını, bütün dünyada diğer alanları olduğu gibi yükseköğretimi de etkilemeye devam etmektedir. Küresel ölçekte yaşanmakta olan bu olağanüstü durum karşısında, Yükseköğretim Kurulu olarak hızla harekete geçtik. Konuya ilişkin oluşturulan kurul ve komisyonlarla salgının başından itibaren süreci yakinen takip ettik, etmeye de devam ediyoruz.

Bilindiği üzere 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar döneminde eğitim ve öğretim süreçlerinin kesintiye uğramaması ve bu sürecin en az hasarla aşılması için çevrimiçi eğitime geçildi. Uzaktan eğitimle ilgili bazı mevzuat değişiklikleri yapıldı. YÖK Dersleri (Yükseköğretim Kurumları Dersleri) adı verilen bir ara yüzle üniversitelerin dijital ders malzemeleri açık erişime açıldı. Uygulamalı eğitimler, stajlar, işyerinde mesleki eğitim gibi konularda da salgının seyrine göre kararlar alınarak üniversitelere iletilti. Türk Yükseköğretimi bütün alanlarda mümkün olan önlemleri alıp, dinamik ve çevik yönetim anlayışıyla süreçleri yöneterek hızlı uyum kabiliyeti olduğunu da ortaya koydu.

Salgının 2020-2021 eğitim ve öğretim döneminde de devam etmesi ihtimaline karşın yeni düzenlemeler yapılması ihtiyacı doğdu. Bu bağlamda dünya örnekleri de incelendi. Amerika ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere salgının bulunduğu ülkelerin yükseköğretim otoriteleri ve üniversitelerin aldıkları kararlar değerlendirildi. Sonuç olarak *Yeni Normal* süreçte uygulamalara yönelik bu kılavuz hazırlandı. Kılavuzun taslak hali üniversitelerimizle, ilgili bakanlıklarla, kurum ve kuruluşlarla da paylaşılarak görüşleri alındı.

Kılavuzda, *Uzaktan Öğretim Uygulamaları, Uygulamalı Eğitimler, Ölçme ve Değerlendirme Uygulamaları, Yabancı Uyruklu Öğrenciler, Toplantılar, Kongreler ve Değişim Programları* başlıkları altında çerçeve kararlar ve öneriler yer almaktadır. **Salgının dinamik bir süreç olduğu göz önünde bulundurulduğunda, üniversitelerin ilgili kurulları tarafından salgının bölgesel ve yerel seyrine göre farklı programların farklı uygulamaları özelinde planlama yapılması gerektiği unutulmamalıdır.** Nitekim salgının kontrol altında olduğu bir ilde yapılacak olan bire bir pilotaj eğitimi ile vaka sayısının artma eğiliminde olduğu bir ilde, COVID-19 hastaları takip eden bir klinikte yapılacak olan staj eğitimleri için alınacak önlemler tabii ki farklı olacaktır. Hatta eğitim ve öğretim yılının farklı aylarında, yine salgının seyrine göre alınan önlemler de

çeşitlenecektir. Ekim ayında uygulamalı eğitimlere devam eden bir program, salgının yerel seyrine göre Kasım ayında çevrimiçi uygulamaya geçmek zorunda kalabilecektir.

Bu kılavuz, olası senaryolara göre genel bir çerçeve çizmekte, salgının bölgesel ve yerel seyrine göre farklı programlar için yapılacak olan uygulamalara yönelik hususlarda yetkiyi üniversitelerimizin ilgili kurullarına bırakmaktadır. Nitekim salgın süresince devletin ilgili kurum ve kuruluşlarının yanı sıra yerel otoritelerin kararlarının da takip edilmesi ve ona göre uygulamalarda değişikliğe gidilmesi gerektiği açıktır. Üniversitelerimiz Koronavirüs Komisyonları ve ilgili diğer kurul ve komisyonları marifetiyle genel planlamalar yapabileceği gibi, alternatif planlar da hazırlayarak gerektiğinde uygulamaya koyabilmelidir.

Bu sürecin yükseköğretimimiz açısından en önemli kazanımı, dünyanın ve ülkemizin zor bir süreçten geçtiği bu olağanüstü dönemde üniversitelerimiz ve kurumlarımız arasında gelişen dayanışma ve işbirliğidir. Bu bağlamda salgının devam ettiği *Yeni Normal* süreçte de bütün kurum ve kuruluşlarla dayanışma ve işbirliği artarak devam edecektir.

Son olarak, dünyadaki yükseköğretimi çok güçlü ülkeler ve bu ülkelerdeki en başarılı üniversiteler bile bu küresel salgının eğitim ve öğretim üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldıracak bir çözüm bulamamışlardır. Bu salgın sürecinde bu ülkeler gibi bizler de salgının dinamik sürecini dinamik karar alma süreçleriyle yönetmeye çalışıyor; çevik yönetim, çerçeve kararlar ve esnek yönetim anlayışıyla salgının etkilerini en aza indirmeye çalışıyoruz. Bu konudaki güvencemiz yükseköğretim sistemimizin sağlamlığı, asgari standartlarımızın yerleşik ve tatminkar olması, üniversitelerimizin çeşitliliğinin sistemin mukavemetini arttıran bir unsur olmasıdır.

I. Uzaktan Öğretim Uygulamaları

Yükseköğretimin **örgün eğitiminde** esas olan sınıf/kampüs içi yüz yüze eğitimidir. Ancak halihazırda yaşadığımız küresel salgın gibi olağan üstü hallerde **eğitim ve öğretimin ana ruhunu, akademik teamül ve etik değerleri korumak, program kazanımlarının öğrencilerin üzerinde gerçekleşmesine azami riayet etmek** şartıyla farklı eğitim ve öğretim yöntemleri de kullanılabilir.

1. **COVID-19 Küresel salgınının başladığı acil koşullarda gerçekleştirilen uzaktan öğretim faaliyetleri ile salgının devam ettiği yeni normal ve sonrasındaki süreçteki uzaktan öğretim faaliyetlerinin birbirinden farklı olması beklenmektedir.**

Öncelikle, küresel salgın döneminde zorunlu olarak yapılan “acil durum uzaktan öğretim” uygulamalarının, **önceden planlanmış ve önemli bir seçenek olarak sunulan uzaktan öğretimden** farklı olduğunu vurgulamak gerekir. Dolayısıyla, “yeni normal” olarak ifade edilen süreçte ve devamında uygulanacak uzaktan öğretim; mümkün olduğunca **çerçevesi çizilmiş ve yapılandırılmış** bir uzaktan öğretim olmalıdır.

2. **Salgının etkinliği azalmakla birlikte devam ettiği yeni normal süreçte harmanlanmış (karma) öğrenme uygulamalarına yer verilebilir.** Böylece **öğrenci sayısı ve fiziki alt yapıya** göre sınıflara belli sayıda öğrenci kabul edilip aynı anda çevrimiçi uygulama ile de sınıfın kalanının derse katılması sağlanabilir. Yahut öğretim elemanı kapasitesi değerlendirilerek **sınıfların gruplara bölünmesi suretiyle** aynı ders birden fazla grupta da anlatılabilir.

3. **Yüz yüze yürütülen dersleri desteklemek üzere sınıf içi eğitimin yanı sıra çevrimiçi uygulamalar da gerçekleştirilebilir.**

- Yüz yüze yürütülen derslerde sınıf içi eğitimlerin yanı sıra bazı etkinlikler (**ders notu paylaşımı, makale yazdırma/ödev, alıştırma ve kaynak paylaşımı** vb.) belirli haftalarda

ya da her hafta belirli oranlarda uzaktan öğretim uygulamalarıyla desteklenerek ÖYS (Öğretim Yönetim Sistemi) ve canlı ders sistemleri üzerinden yürütülebilir.

- Önceden ders materyallerinin sisteme yüklenerek öğrencinin kullanımına açılması ve sınıf içi eğitim sürelerinin daha etkin kullanımına dayalı **“Tersyüz”** uygulama benzeri çevrimiçi destekli yöntemlerle hem öğrencilerin derse hazırlanması hem de sınıf içi yüz yüze veya eş zamanlı çevrimiçi dersler için zamanın etkin kullanılması sağlanabilir. Dersler sırasında zaman problemi nedeniyle derinlemesine ele alınamayan konular bu şekilde daha kapsamlı ve nitelikli olarak işlenebilir.
- Özellikle **tıp, eczacılık, diş hekimliği ve mühendislik** alanları gibi uygulamanın zorunlu olduğu programların dersleri için **ön hazırlık ve yeterliklerin geliştirilmesi** amacıyla **yüz yüze uygulamalı derslere destek olarak**, belirli oranlarda çevrimiçi etkinliklerin gerçekleştirilmesi, derslerin niteliğini arttırarak daha iyi yetişmiş ve daha fazla uygulama yapma imkânı bulmuş öğrenciler ve mezunlar yetiştirme fırsatı verecektir.
- Bu tür uygulamalar, ileride karşılaşılabilecek olağanüstü durumlarda çevrimiçi eğitim uygulamalarına geçiş için hazırlıklı olunması açısından da oldukça önemlidir
- Gerektiğinde günlük rutin mesai dışı saatler ve hafta sonu da yüz yüze uygulamalar için değerlendirilebilir.

4. Zenginleştirilmiş içerik geliştirmeye ağırlık verilmelidir.

- Küresel salgın dönemi eğitim ve öğretim uygulamalarında, nitelikli eğitim için bazı ders içeriklerinin yetersiz olduğu gözlenmiştir. “Canlı ders” önemli olmakla birlikte uzaktan öğretimin sadece canlı dersten ibaret olduğu düşünülmemelidir. **Uzaktan öğretimin özellikle yoğun etkileşim içeren ve her biri belirli koşullarda eğitsel açıdan diğerlerine göre daha işlevsel olan pek çok farklı formatı bulunmaktadır.** Bu konuda etkinlikler ve eğitim materyallerinin kullanımı öne çıkmaktadır.
- Yüz yüze öğretim derslerinde, Yükseköğretim Kurumlarında Uzaktan Öğretime ilişkin Usul ve Esasların Sinci maddesi kapsamındaki uzaktan öğretim uygulamalarında eş zamanlı olmayan (asenكرون) etkinlik ve paylaşımlardan daha fazla faydalanılabilir. Yani örgün öğretimdeki dersler yine yüz yüze geleneksel yöntemle yapılmaya devam ederken bunun yanında öğrenciye büyük bir öğrenme deneyimi kazandıracak tüm derslerin yardımcı eğitim materyalleri geliştirilebilir. Ders videoları, animasyonlar,

grafikler, kısa hikâyeler gibi materyaller öğrencilerin öğrenmeye olan isteklerini artırabilir.

- Yükseköğretim kurumlarımıza içerik desteği sağlamak amacıyla merkezi olarak Yükseköğretim Kurulu tarafından kurgulanan **YÖK Dersleri Platformunun** sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması için çalışılmaktadır. Bu Platformun daha kullanılabilir, gelişmiş arama özelliğine sahip, açık lisanslama yapısının olduğu, kalite güvencesini sağlayan mekanizmaların kurgulandığı bir açık eğitim kaynakları ekosistemine dönüştürülmesi planlanmaktadır. Bu amaçla, dünyada da oldukça gündemde olan **“Kitlese Açık Çevrimiçi Dersler” (MOOCs)**, üniversitelerimiz tarafından hazırlanarak bu platforma yüklendiği takdirde, hayat boyu öğrenme perspektifinde toplumun her kesiminin hizmetine de sunulabilir.
- Üniversitelerin kendi bünyelerindeki ders içerikleri için **eğitsel ve teknik standartlar** konusunda çalışmalar yapmaları önerilmektedir. Öğretim elemanlarının dijital ders içeriği geliştirme çalışmaları için **çeşitli teşvikler içeren mekanizmaların oluşturulması ve telif hakları başta olmak üzere bilgilendirme çalışmalarına** yer verilmesi, içerik geliştirme ve paylaşma atmosferinin yaygınlaşması açısından faydalı olacaktır.
- İçeriklerin yanı sıra **blog, forum, tartışma** gibi özelliklerle **asen kron etkileşimi arttıracak etkinliklere** yer verilebilir. İçerik sunumunun yanı sıra öğrencinin aktif olmasını sağlayan, öğrenciye bireysel çalışmalarında planlama ve rehberlik desteği sunan ilgi çekici etkinliklere yer verilmesine özen gösterilmelidir. Örneğin; öğrencilerin de içerik geliştirdiği, paylaştıkları, beğeni aldıkları, uygulamalarını gösterebildikleri bir platform oluşturulabilir.

5. Üniversitelerin uzaktan öğretim teknik altyapısını belli standartlarda sürdürmesi sağlanmalıdır.

- Uzaktan öğretimin gerçekleştirilmesinde kullanılan teknolojik alt yapılar çoğunlukla yurt dışı kaynaklı teknolojilerdir. Salgın vesileyle yerli eğitim teknolojilerine Ar-Ge yatırımlarının yapılması konusunda üniversitelerimizin alt yapı ve insan potansiyelini de değerlendirerek daha aktif davranması önerilmektedir. Üniversitelerimizin uzaktan öğretim sistemlerinde kullanılan yazılımlar için açık kaynak sistemlerinin geliştirilmesini desteklemeleri önerilir.

- Üniversitelerin **maddi imkânları ve insan kaynaklarının yeterliliği** ölçüsünde önümüzdeki dönemlerde olası ihtiyaçlarını kalıcı bir şekilde karşılayacak nitelikte öğrenme yönetim sistemi (ÖYS) ve canlı ders sistemlerini temin etmesi veya iyileştirmesi gerekmektedir.
- Üniversitelerin kullandıkları öğrenci bilgi sistemi, ÖYS ve canlı ders sistemlerinin entegre çalışabilirliğini sağlayarak kullanıcıların tek noktadan bu hizmetlere erişmesi için gerekli hazırlıkların tamamlanması önerilmektedir. Öğrenci bilgi sistemi üzerinde ders kodlarındaki çakışmaların giderilmesi ve ders birleştirme sürecinin optimize edilmesi gibi bakım işlemleri entegrasyon sürecini kolaylaştıracaktır.

6. Öğretim elemanlarının uzaktan öğretim yeterliliklerini iyileştirecek adımlar atılmalıdır.

Öncelikle uzaktan öğretimde verilecek dersler için **belirli standartların oluşturulmasına ve öğretim elemanlarının yeterliklerinin artırılmasına** yönelik tedbirlerin alınması gereklidir. Bu amaçla; uzaktan öğretim araç ve ortam tanıtımlarının yapılması, öğretim elemanlarına kendi içeriklerini kolaylıkla geliştirebilmelerini destekleyecek çevrimiçi eğitimlerin düzenlenmesi, tüm öğretim elemanlarının belirli bir takvim dahilinde branşları özelinde eğitimcilerin eğitimi kapsamında bu eğitimleri alması konularında çalışmalar yapılmalıdır.

Böylelikle **uygun öğretim tasarımı yapabilen, materyal hazırlayabilen ve öğretim etkinliklerini yürütebilen** öğretim elemanlarının belirlenmesi ve diğer öğretim elemanlarının da bu yeterliklere sahip olmaları için teşvik edilmesi sağlanabilir. Bu kapsamda **uzaktan öğreticilik yetkinliği** konusunda **belge veya sertifika** verilen eğitimler de düzenlenebilir.

7. Uzaktan öğretimde yapılanma ve organizasyon yapısı geliştirilmelidir.

Uzaktan öğretim faaliyetleri yürütülürken öne çıkan konulardan biri de **yapılanma ve organizasyondur**. Üniversitelerin; uzaktan öğretimle ilgili öğretim elemanlarına eğitim vereceği, personel alımlarını gerçekleştireceği, öğretim elemanlarını uzaktan öğretim yoluyla ders işleme konusunda teşvik edeceği, personele ve öğrenciye anlık/sürekli teknik destek sunacağı ve bu konuda toplum hizmeti faaliyetleri gerçekleştireceği

yapılanmalar önem arz etmektedir. Bu amaçla hemen hemen tüm üniversitelerimizde Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi kurulmuştur.

Uzaktan eğitim merkezleri sadece hizmet eden birim olarak görülmemelidir. Bu birimler aynı zamanda akademik personellerin uzaktan öğretim konusunda araştırma faaliyetlerine katıldığı ve alan uzmanlıklarının geliştiği yerlerdir. Bu merkezlerin hem uygulamalara destek veren hem de ilgili konularda araştırmalar yapan bir yapıya dönüştürülmesi sağlanmalıdır. Ayrıca bu merkezlerde görevlendirilen **personelin yetkinliklerini destekleyecek çalışmalar** yapılmalıdır. Sürdürülebilir bir uzaktan öğretim yapılanması için **yeterli insan kaynağının oluşturulması, deneyim sürekliliğinin sağlanması ve eğitim, rehberlik, program izleme ve değerlendirme** gibi hizmetler konusunda diğer birimlerle işbirliği ve koordinasyonun desteklenmesi önemlidir.

8. Ders dışı çevrimiçi etkinlikler planlanmalıdır.

Yükseköğretim kurumlarımız çevrimiçi olanakları sadece ders faaliyetleri için değil farklı etkinlikleri yürütmek amacıyla da kullanabilirler. Üniversitelerin, **salgının bölgesel ve yerel durumunu** da takip ederek **çevrimiçi danışmanlık, kariyer danışmanlığı, çevrimiçi konferans, çevrimiçi psikolojik destek ve çevrimiçi sergi, sosyal sorumluluk çalışmaları ve kampanyaları** gibi faaliyetlerini gerektiğinde çevrimiçi yapmaya devam etmeleri önerilmektedir.

9. Salgının bölgesel ve yerel seyri, ilgili örgün programdaki öğrenci sayısı ve alt yapı imkânları göz önünde bulundurularak üniversitelerimiz ilgili programların teorik eğitimlerini vermeye ve uygulamalı eğitimlerini desteklemeye yönelik uzaktan öğretim süreçlerini planlamalıdır.

10. Ayrıca, salgın süreçlerinden bağımsız olarak örgün eğitimde yüz yüze programdaki derslerin %40'a kadarının uzaktan öğretimle verilmesine dair karar alınmıştır:

- Yükseköğretim kurumlarının yetkili kurulları tarafından verilecek kararla, programda yer alan mezuniyet için alınması gereken toplam AKTS kredisinin ya da öğrencinin alması gereken toplam ders sayısının %40'ına kadarı uzaktan öğretimle verilebilir.

- Salgının seyri dikkate alındığında bu kapsamda uzaktan öğretimle yürütülecek derslerin, mümkün olduğunca 2020-2021 Eğitim - Öğretim yılında ve özellikle ilk dönemde yoğun olarak verilmesi önerilmiştir.
- Bu oranın nasıl uygulanacağı yükseköğretim kurumlarının yetkili kurulları tarafından belirlenir.

Buradaki %40 oranının, mevcut salgın süreçlerinden bağımsız olarak örgün eğitim programları için alınan bir karar olduğu ve 2020-2021 eğitim ve öğretim döneminde yine salgının bölgesel ve yerel seyri dolayısıyla mücbir durumda planlanan YÖK kararı ile ulusal veya bölgesel olarak bütünüyle yüz yüze eğitim yerine çevrimiçi uygulamalara geçilebileceği de planlamalarda göz önünde bulundurulmalıdır.

Uzaktan Eğitimde Süreğen Hastalığı Bulunan ve Engelli Öğrenciler

Küresel salgın sürecinde uzaktan, dijital ortamda eğitim devam ederken süreğen hastalığı bulunan engelli öğrencilerimiz farklı problemlerle karşılaşmaktadırlar. Sadece farkındalık arttırarak sunumlarda, ders hazırlıklarında ve ders anlatımında dikkat edilecek küçük değişiklikler bu öğrencilerimiz için büyük anlam ifade edecektir.

Uzaktan öğretimi süreğen hastalığı bulunan ve engelli öğrencilerimize mümkün olduğunca erişilebilir kılmak için gerekli tedbirler imkanlar çerçevesinde alınmalıdır. Bunun için:

- Üniversitelerimizin ilgili programlarında engelli öğrencilerin bulunup bulunmadığı belirlenerek engel grubuna göre alınması gereken önlemler konusunda dersi veren öğretim elemanı bilgilendirilmelidir.
- Canlı ders bağlantıları için engelli öğrencilerle görüşülerek canlı ders platformunda yaşanan sorunların giderilmesi için tedbir alınmalıdır.
- Kullanılan uzaktan eğitim sistemlerine yönelik yazılı olarak da bu öğrencilere bilgi verilmelidir.
- İşitme engelli öğrencilerimiz için ders içeriklerinin metin olarak da sağlanması, ders anlatımlarının mümkünse alt yazılı olarak da verilmesi, ders içeriğinin önceden metin olarak öğrenciye gönderilmesi; görme engelli öğrencilerimizin okuyucu sistemlerinin kullanabileceği zengin metin biçimlerinin metinlerde kullanımı açısından özen gösterilmesi, sunumlarda büyük punto ve kontrast renk kullanılması, görsel içeriklerin, grafik ve tabloların ders anlatımı sırasında betimlenmesi, özellikle sınavlarda grafiklerin

betimlenmesi; sınavlarda engel durumuna göre ek süre tanınması gibi tedbirler değerlendirilmelidir.

- Zihinsel engelli ve otizm spektrum bozukluğu bulunan az sayıda öğrencimizin de yükseköğretimle bağlantısının kopmaması için özen gösterilmesi, düzenli aralıklarla aile ve öğrenciyle temasa geçilmesi, gerekirse psikoloji ve diğer alanlardan akademisyenlerden de destek alınması imkanlar dahilinde sağlanmalıdır.
- Süreğen hastalığı bulunan öğrencilerimizin, bu durumu belirterek başvurmaları durumunda gereksinimleri hastalığı çerçevesinde değerlendirilmelidir.

YÖK 2020

II. Uygulamalı Eğitimler

Küresel salgının başlangıç döneminde en fazla sorun yaşanan alanlardan biri de uygulamalı eğitim faaliyetleridir. Uygulamaların ağırlıklı olduğu ve/veya bu uygulamaların öğrencilerin eğitimlerini tamamlamaları sürecinde kritik rol oynadığı bölüm ve programlar için salgın döneminde yapılan eğitim planlamalarında ve bu planların adaptasyonunda zorluklar yaşanmıştır. **Salgının hız kesmekle birlikte devam ettiği yeni normal dönemde 2019-2020 Bahar döneminde verilemeyen uygulamalı eğitimlerle ilgili eksiklikler tespit edilerek telafi eğitimleri verilmeli, 2020-2021 eğitim ve öğretim dönemi için de salgının bölgesel ve yerel seyri de dikkate alınarak gerekli tedbirler üniversitenin ilgili kurullarınca alınmalıdır:**

- 1. Küçük grup çalışmaları ve dönüşümlü eğitim:** Yeni normal dönemde, salgının seyri takip edilerek; öncelikle **program kazanımları için gerekli olan uygulamalı eğitimlerin içeriği, laboratuvar ve uygulama yapılacak olan alanların fiziki koşulları** da gözetilerek, **öğrenciler gruplara ayrılmalı ve dönüşümlü eğitim alabilmeleri için planlama yapılmalıdır.**
- 2. Enfeksiyon kontrolü ve korunma:** Öğrencilerin hem grup çalışmalarında hem de bire bir yapacakları uygulamalarda enfeksiyon kontrolü için gerekli tedbirler imkânlar dahilinde alınmalı, uygulama yapılacak laboratuvar, birim ve merkeze göre öğrenciler korunma önlemleri açısından bilgilendirilmelidir. Korunma önlemlerine riayet etmeyen öğrencilerin, bu durumlarının tespit edilmesi halinde, hem kendi hem de diğer kişilerin sağlığını riske atma ihtimali bulunduğundan uygulamalara devam etmesine izin verilmemelidir.
- 3. Uygulamalı programlarda uzaktan öğretim:** Salgın süresince ilgili programın gereklilikleri ve kazanımları göz önünde bulundurularak, **'fiilen yapılan uygulamalara ek olarak'** dijital ortamda yapılabilecek olan uygulama eğitimleri, hem yüz yüze hem çevirim içi yapılan harmanlanmış (karma) uygulamalar da değerlendirilmelidir. Laboratuvar deneylerinin hazır görsellerle desteklenmesi, sanal laboratuvar uygulamaları, laboratuvar da yürütülen deneylerin video kaydı şeklinde hazırlanması, videoların etkileşimli video formatına çevrilerek

adım adım deney yapma sürecinin yaşatılması, öğrenciler tarafından da elektrik devresi kurulması gibi basit deneylerin evde yapılması ve sonrasında videonun sisteme yüklenmesi gibi uygulamalar da program ve ders özelinde değerlendirilebilir. Dijital imkânlarla sürdürülemeyen derslerde ödev veya proje gibi faaliyetlerle derslerin yürütülmesinde **ders kalitesinin korunmasına** azami dikkat edilmelidir. Bu bağlamda **yeni normal dönemde uygulamalı eğitimlerin mümkün olduğunca “yüz yüze” verilmesi, dijital ortamda “desteklenmesi”** veya harmanlanmış uygulama yapılması durumunda da bu raporun uzaktan öğretim kısmında yer alan hususlar göz önünde bulundurularak mümkün olan en etkin ve verimli yöntemlerin tercih edilmesi için program özelinde gerekli tedbirler alınmalıdır.

4. **Mühendislik ve diğer teknik uygulama gerektiren programlarda** uygulamalı eğitim, staj ve iş yerinde mesleki eğitim için öncelikle **öğrenci sayısı, uygulama alanı ve iş yerinin koşullarına** göre planlama yapılmalı, gerekli koruyucu önlemler alınmalıdır. Yüz yüze uygulamaları desteklemek üzere, ek olarak çevirim içi staj programları da değerlendirilebilir.

Bire bir saha uygulamaları olan pilotaj eğitimi gibi uygulamalar veya iş yerinde mesleki eğitim uygulamalarına devam eden öğrencilerle ve 3+1 ve 7+1 şeklinde eğitim veren programların öğrencileri, salgının bölgesel ve yerel seyri dikkate alınarak **enfeksiyon kontrol ve korunma tedbirlerine azami riayet etmek şartıyla işyeri eğitimleri ve uygulama eğitimlerini planlanan şekilde yapmalıdır**. Bu konuda yapılacak uygulamalar ile ilgili hususlarda yükseköğretim kurumu/program yöneticileri ile ilgili işyeri yönetimleri arasında güçlü iletişim ve koordinasyon sağlandığından emin olunmalıdır. **Staj/uygulama eğitimi/ işyerinde eğitim gibi farklı isimler altında yapılan sanayi/sektör/alan/işletmelerde yapılan eğitimler ile ilgili, koruyucu tedbirler alınarak programın kazanımları doğrultusunda bu eğitimlerin yapılması sağlanmalıdır**. Uygulamaların kazanımlarına yönelik yüz yüze uygulamalara **ek olarak** çevrimiçi uygulamalarla ve harmanlanmış uygulamalarla da gerekli görülen destekleyici eğitimler verilebilir veya çalışmalar yapılabilir.

5. **Sağlık programlarında uygulamalı eğitimler:** Sağlık programlarının **sağlık uygulama ve araştırma merkezleri, hastaneler ve Sağlık Bakanlığı’nın taşra teşkilatlarında** yapılacak olan stajları ve pratik eğitimleri için;

- Bu eğitimlere başlamadan önce eğitim ve öğretim dönemi başında öğrencilere **enfeksiyon kontrol önlemlerine yönelik eğitim verilmesi**,
- Doğrudan ilgili stajlarda değilse, mümkün olduğunca kesin tanı COVID-19 hastası bulunan servis ve birimlerde öğrenciler bulunmayacak şekilde planlama yapılması,
- **Fiziki alanların kapasiteleri ve havalandırma koşulları** da gözetilerek grupların oluşturulması,
- **Hastayla temas edilmesi gereken durumlarda** enfeksiyon kontrol önlemleri gözetilerek uygulamalara devam edilmesi,
- Öğrencilere **enfeksiyon kontrol önlemlerinde** gerekli tedbirlere uyması gerektiğinin yazılı ve sözlü olarak hatırlatılması,
- **Yayınlar üzerinden vaka tartışması** gibi grup çalışmalarının mümkün oldukça **dijital ortamlarda** yapılması,
- **Sağlık merkezlerinde gereksiz kalış sürelerinin azaltılarak** belli saat aralıklarında **yoğunlaştırılmış pratik uygulamalar** yapılacak şekilde **planlama yapılması**, kalan süreler için kazanımlara yönelik olarak **dijital ortamda hasta görüşmeleri, vaka analizleri, proje, sunum hazırlama/makale yazımı/ödev** gibi uygulamaların da ek olarak değerlendirilmesi

önerilir.

6. **Öğretmenlik programlarının** son sınıfında okuyan ya da pedagojik formasyon eğitimi alan öğrenciler için, Öğretmenlik Uygulaması derslerinin yürütülmesi; (a) Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı arasında imzalanan Uygulama Öğrencilerinin Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim ve Öğretim Kurumlarında Yapacakları Öğretmenlik Uygulamasına İlişkin Koordinasyon ve İş Birliği Protokolüne istinaden, (b) Uygulama Öğrencilerinin Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Kurumlarda Yapacakları Öğretmenlik Uygulamasına İlişkin Yönerge, (c) Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programıyla İlgili Usul ve Esaslar, (ç) Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının Öğretmenlik Alanları Atama ve Ders Okutma Esaslarında belirtilen alanlarda Uygulama Öğrencisi Değerlendirme Sistemi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Öğretmenlik programlarında yer alan Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması gibi derslerin yanında Özel Eğitim Öğretmenliği ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programlarında yer alan, alan çalışması derslerinin, Kurulumuz ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında yapılan işbirliği

Protokolü ve Öğretmenlik Uygulamaları ile ilgili Yönerge kapsamında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarında yapılması öngörülen uygulamaları, her düzeydeki eğitim kurumlarında fiili imkânsızlıklardan dolayı gerçek sınıf ortamında eğitim öğretim gerçekleştirilememesinden dolayı yapılamamaktadır. Bu uygulamalarla ilgili olarak uzaktan öğretim yoluyla verilecek teorik ders saatlerinde öğretim elemanlarının ilgili dersin dönemlik ders planında yer alan konuları en uygun yöntemlerle işleyebilecekleri, yükseköğretim kurumlarının öğretmenlik uygulama dosyasını ders, ödev gibi etkinlikler ile tamamlanmasını sağlayabilecekleri dikkate alınarak MEBBİS üzerinden girilecek dönemlik değerlendirme sonuçlarının görevli öğretmenlerle birlikte öğretim elemanları tarafından bu hususlar göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi uygun görülmüş ve uygulamanın buna göre yürütülmesine karar verilmiştir.

Yeni normal süreçte ise mümkün mertebe yüz yüze uygulamalara devam edilmesi, ancak salgının bölgesel ve yerel seyri de göz önünde bulundurularak gerektiğinde dijital ortamda uygulamalarla eğitimin desteklenmesi beklenmektedir. **Her ne şekilde olursa olsun dijital ortamda uygulamaların desteklenmesi durumunda, programla ilgili kazanımlar göz önünde bulundurularak bu raporun diğer maddelerinde de yer alan hususlara dikkat edilmesi, kullanılabilecek en etkin ve verimli yöntemlerin tercih edilmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve hazırlık yapılması gerekmektedir.** Bu kapsamda MEB sistemiyle entegre şekilde sanal ortamda, ayrıca yapılacak eş zamanlı (senkron) derslerde mikro öğretim uygulamalarıyla öğretmen adaylarının ders anlatabilmeleri için çalışmalar yapılmalıdır.

- 7. Kayıt dondurma: Uygulama ağırlıklı programlarda yer alan, yükseköğretimin tüm kademelerindeki öğrencilerin,** salgının bölgesel ve yerel seyri dolayısıyla **uygulamalara katılmak istememesi** ve kayıt dondurmak istemeleri halinde bu istekleri değerlendirmeye alınmalıdır.

Yine araştırma görevlilerinin kayıt dondurmalarına karar verilmesi halinde, kayıt dondurulan sürenin araştırma görevlisi kadrosunda azami bulunma sürelerine de eklenmesi, tez aşamasında ilgili tez danışmanın görüşü alınması kaydıyla üniversite yönetim kurulunca kayıt dondurma işleminden yararlanacağına karar verilenlerden, aynı zamanda 2547 sayılı Kanunun 35 inci maddesi kapsamında geçici kadro tahsisi yapılmış olanların, kadrosunun bulunduğu üniversiteye geçiş işlemlerinin başlatılması gerekmektedir.

III. Ölçme ve Değerlendirme Uygulamaları

Eğitim sürecinin **hedefler, eğitim materyali, eğitim ortamı ve ölçme değerlendirme** olmak üzere **dört unsur** bulunmaktadır. Uzaktan öğretimde öğrenci, yüz yüze öğretime oranla eğitim ortamıyla daha fazla “kendi başına” kalmaktadır. Uzaktan öğrenen öğrencinin öğrenme ortamına gelmesini ve devam etmesini sağlayan iki motivasyon kaynağı vardır. Birisi içsel motivasyonu diğeri ise mezuniyeti elde etmesinin tek yolu olarak karşısına çıkan ölçme ve değerlendirme sürecini atlatabilme kaygısıdır. Yapılan çalışmalar içsel motivasyonun öğretim süreçlerindeki etkisinin düşüklüğünü çok defa ortaya koymuştur. Öğrencilerin ölçme ve değerlendirme süreçlerini atlatabilme kaygısıyla eğitim ortamına geliyor olması büyük oranda eğitimin kaliteli olmasını da sağlayan önemli bir gerçekliktir. Bu gerçekliği koruyan temel ölçme ögesi, sınav sorularının önceden bilinmezliği, sınav esnasında öğrencinin kendi yeteneği dışında başka bir yardımcı faktörün bulunmazlığıdır.

Güvenli ortamda gerçekleşmeyen ölçme ve değerlendirme süreçleri eğitimin kaliteli olmasını da garanti altına almakta zorlanabilir. **Çevrimiçi sınavların** güvenliği son yıllarda önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Bu konuda üniversitelerimizin farklı uygulamalar yapma imkanlarını gözden geçirmeleri gerekmektedir.

Öğrencilerin ders materyali ile etkileşmesinin, ders materyalinin içine ustaca yerleştirilmiş ölçme araçlarıyla mecbur tutulması örgün öğretimde yakalanamayan yüksek standartta eğitim fırsatının da elde edilmesine yardımcı olabilir.

Salgının devam ettiği yeni normalleşme sürecinde gerçekleştirilecek ölçme ve değerlendirmeye ilişkin olarak:

1. Ölçme süreci, değerlendirme yaklaşımları, puanlama sistemi ve ölçütler hakkında öğrencilere yazılı ve/veya sözlü bildirimler derslere başlarken (dönem başında) yapılmalıdır.
2. Çoktan seçmeli, doğru-yanlış, kısa cevaplı, boşluk doldurma, eşleştirme gibi geleneksel soru türleri uzaktan öğretimde de kullanılmalıdır.

- Çevrimiçi bir testin içinde birden farklı türde soru bulunması sağlanmalıdır. Temel bilgilerin öğrenilip öğrenilmediğini ölçmek amacıyla çoktan seçmeli sorular kullanılırken üst düzey öğrenmelerin gerçekleşip gerçekleşmediğini ölçmek amacıyla uzun cevaplı sorular kullanılabilir.

- Çevrimiçi test içinde yer alan farklı türde sorular için farklı puanlamalar yapılabilir.

3. Klasik yazılı soruların kullanılması teşvik edilmelidir.

- Klasik yazılı (açık uçlu) soruların **kullanılması** durumunda sorulara ilişkin puanlama anahtarı öğrencilere sınav esnasında bildirilmelidir.
- Açık uçlu soru sorulara verilecek süre yeteri kadar olmalıdır.
- Açık uçlu sorular için istenen cevapların ve bunlara verilecek puanlar sınav öncesinde net hale getirilmelidir. Subjektif puanlamanın önüne geçilmelidir.

4. Ödev ve Proje gibi ölçme araçlarının kullanılması durumunda bunlara verilecek puanlar ödev açıklandığında öğrencilere sunulmalıdır. Öğrenciler ödevlerinin hangi bölümü için ne kadar puan alacaklarını ödevlerini hazırlarken bilmelidir. Ödevler intihal programları ile taratılmalıdır.

5. Öğrencilere alacakları sınava ilişkin deneme imkânı sağlayacak ortamlar sınavdan önce sunulmalıdır.

6. Sorulacak sorulara cevap vermek için yeteri kadar süre verilmelidir.

7. Öğrenciler sınav ortamının ciddiyetini algılayabilecekleri bir hazırlık sürecinden geçmelidir. Geleneksel sınav sisteminde olduğu gibi üniversitece belirlenecek standartlarda kimlik kontrolü, çevrimiçi bilgi güvenliği kontrolü sağlanmalıdır.

8. Sınavlar sonucunda elde edilecek puanların ne anlama geldiği öğrencilere sınav öncesinde bildirilmelidir.

9. Öğrenme Yönetim Sistemi, öğrenme analitiklerini alabiliyorsa bu analitikler kullanılarak puanlama yoluna gidilmesi denenmelidir.

- Öğrenme analitikleri ağırlıklandırılarak kullanılmalıdır. Örneğin ders kitabı, ders notu, pdf gibi materyali okumak ile ders videosunu seyretmek, varsa etkileşim öğelerine cevap vermek farklı ağırlıkta puanlanmalıdır.

10. Üniversitenin Uzaktan Eğitim Merkezi (UZEM), üniversitede bulunan ölçme ve değerlendirme alanından öğretim elemanlarıyla işbirliği kurarak ölçme değerlendirme süreçlerini daha nitelikli hale getirme konusunda çalışabilir.

11. Süreç ve sonuç değerlendirme için farklı çevrimiçi sınav standartları belirlenmelidir.

12. Çevrimiçi sınavlar için güvenlik seviye düzeyleri tanımlanıp bu düzeylerin asgari gereksinimleri tanımlanabilir.

13. Soru yazımında, depolanmasında ve servisinde uyulacak olan teknolojik standartlar (QTI gibi) oluşturulabilir.

14. Soru havuzlarında yer alacak olan soruların öğrenme çıktıları ile ilişkisi kurularak elde edilen veriden hareketle öğrenme analitikleri oluşturulabilir.

15. İzleme amaçlı değerlendirmelerde öğrencilere anında dönüt verecek farklı algoritmalarından yararlanmalıdır.

16. Değer biçme amaçlı değerlendirmelerde öğrencilere cevaplarına ilişkin geciktirilmiş dönüt verecek farklı algoritmalarından yararlanmalıdır.

17. Uzaktan öğretimde kullanılacak çevrimiçi sınav sistemleri hakkında uygulayıcılar için yazılı ve görsel kılavuzlar hazırlanmalıdır.

Derslerde verilen kazanımların ölçme ve değerlendirilmesinin sadece sınavlar üzerinden yapılması yerine bunun sürece yedirilmesi önemlidir. Çevrimiçi sınavların genel yapısı değerlendirildiğinde, dönem içi, dönem sonu gibi sınavların ders geçme notu üzerindeki ağırlıklarının düşürülmesi ve bunların yerine **süreç izlemeye dayalı ve eğitim içeriğinin içine yerleştirilmiş analitiklerin ders geçme notu üzerindeki ağırlıklarının yükseltilmesi** öğrenciler hakkında daha güvenilir kararlar alınmasını sağlayabilir. Bu durum, öğrencilerin çoğunluğunun yaptığı, sınav öncesi (dönem içi ve dönem sonu sınavlarda) birkaç gün ders çalışarak dersi geçmeye çalışmasının önüne geçilmesini ve öğrencinin her bir derse daha fazla odaklanmasını sağlayacaktır. Böylece öğrencilerde sınav haftalarında oluşan sınav kaygılarının da azalması ve her dersin bir sınav niteliği taşıması sağlanabilir.

IV. Yabancı Uyruklu Öğrenciler

Küresel salgın döneminde karşılaşılan eğitim sorunlarına yabancı uyruklu öğrenci açısından bakıldığında üniversiteye **kabul ve başvuru süreçleri** ön plana çıkmaktadır. Salgın öncesi yüz yüze yapılan yabancı öğrenci giriş sınavı, bu süreçte farklı bir uygulamayı zorunlu kılmaktadır. Uluslararası farklı sınavların başvuruda kabul edilmesinin yanı sıra dijital ortamda sınav yapılması bir seçenek olmakla birlikte güvenlik ve kontrol açısından gerekli önlemler mutlaka alınmalıdır. Yurtdışından öğrenci kabulüne yönelik yeni normal süreçte kolaylık sağlayacak bazı kararlar alınmıştır. Buna göre:

- Küresel salgın dolayısıyla pek çok ülkede lise mezuniyet sınavlarının sonbahara ertelenmesi ve geç mezuniyet sebebiyle 2020-2021 akademik yılı Güz dönemine mahsus olmak üzere uluslararası öğrenciler, lise mezuniyetlerini tamamlamak koşulu ile ön kayıt yaptırabileceklerdir. Bu öğrencilerin başvuru ve kesin kayıt yaptıırma süreci, en geç 15 Aralık 2020 tarihinde tamamlanacak şekilde bu döneme mahsus olmak üzere uzatılmıştır.
- Yükseköğretim kurumlarında eğitim ve öğretime başladıktan sona kayıt yaptıranlara hızlandırılmış telafi eğitimi verilecektir. Bu öğrencilerin talep etmesi halinde güz döneminde kayıtları dondurularak eğitimlerine bahar döneminde başlayabilmesine de imkân sağlanacaktır.

Yükseköğretim kurumlarında olan, ancak COVID-19 Küresel Salgını nedeniyle alınan tedbirler dolayısıyla bu dönemde ülkemize gelemeyenler için dersler, 2020-2021 eğitim ve öğretim yılı güz döneminde, bu tedbirler kalkıncaya kadar, uzaktan öğretim yoluyla verilecektir.

KYK yurtlarının küresel salgın dolayısıyla kapasite azaltmasına gitmesi hâlinde barınma sorunu yaşayabilecek özellikle uluslararası öğrencilerin barınmasına yönelik olarak üniversite yönetimlerinin, gerektiğinde değerlendirilmek üzere akredite yurtlar da dahil alternatif barınma imkanları üzerinde çalışmaları uygun görülmektedir.

Yurt Dışından Öğrenci Kabulüne İlişkin Esaslarda Esneklik Yapılması

Üniversitelerin yurt dışından öğrenci kabul kriterlerinde yer alan ve Yükseköğretim Kurulunun onayından geçmiş olan hususlardan biri de uluslararası öğrenci seçiminde esas alınan sınavlardır.

- Bu sınavlardan üniversitelerimiz tarafından yapılan Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavının (YÖS), COVID-19 Küresel Salgını dolayısıyla yapılması mümkün olamamıştır. Bu nedenle uluslararası öğrenci seçiminde YÖS sonucunu esas alan üniversitelerimiz, bu kriteri senatolarınca uygun görülecek bir başka kriter veya kriterlere dönüştürebileceklerdir. Küresel Salgın dolayısıyla pek çok ülkede ulusal ve uluslararası sınavların ertelenmesi, Yabancı Uyruklu Öğrenci sınavlarının üniversitelerimizce düzenlenememesi sebebiyle uluslararası öğrencilerin 2020-2021 eğitim öğretim yılı için belirlenen yurtdışından öğrenci kabul kontenjanları çerçevesinde ülkemizdeki yükseköğretim kurumlarına başvurularında değerlendirilmek üzere üniversitelerce belirlenen ve Kurulumuzca uygun bulunan kriterlere, bazı üniversitelerde bulunan “ortaöğretim not ortalaması” kriterinin eklenmesi hususu yükseköğretim kurumlarımıza tavsiye edilir.
- Yurt dışından öğrenci kabulü sırasında öğrenci başvurularının değerlendirilmesinde kullanılması önerilen ve Yükseköğretim Kurulu tarafından onaylanan sınavlardan GRE, GMAT, SAT gibi “üniversiteye giriş sınavı” statüsünde olan sınav sonuçlarına sahip olan ancak iki yıllık geçerlilik süresi bittiği için bu dönem başvuruda bulunamayan adaylar, belgelerinin son geçerlilik tarihi üzerinden 2 yıl geçmemiş olması halinde 2020-2021 eğitim öğretim yılı için bu belgeleriyle üniversitelerimize başvuru yapabilmeleri ve bu belgelerin üniversitelerimizce değerlendirilebilmesi uygun görülmektedir.

Salgın süresince ülkemizde yapılan uygulamalar Dünya için olumlu bir örnek oluşturmuştur. Pek çok ülkede eğitim ve öğretim süreçleri netlik kazanmadığından yabancı uyruklu öğrenciler için ülkemiz önemli bir destinasyon merkezi olacaktır. Bu bağlamda Üniversitelerimiz tanıtım ve kaynaşma amacıyla düzenleyecekleri çevrimiçi tanıtım etkinliklerini, tanıtım webinarları, sunum, soru ve cevap toplantıları ve kısa video ve tanıtım görselleri gibi paylaşımlarıyla zenginleştirilebilirler. Çevrimiçi verilecek derslerin kataloğu zenginleştirilerek öğrencilerin sanal hareketliliklere teşvik edilmesi sağlanmalıdır.

V. Toplantılar, Kongreler ve Değişim Programları

COVID-19 dolayısıyla yüz yüze yapılacak olan pek çok **ulusal ve uluslararası kongre ve toplantılar** iptal edilmiştir. Yine **değişim programlarına** yönelik çağrılar ya iptal edilmiş veya ertelenmiştir. Bazı öğrencilerimiz ve akademisyenlerimiz bulundukları ülkenin salgın koşullarına göre devam ederken diğer bir kısım ülkeye dönmeyi tercih etmişlerdir. Değişim programlarının dijital ortamda yürütülmesine yönelik uluslararası platformlarda tartışmalar devam ederken yeni normalleşme ile birlikte yüz yüze devam edecek olan programların da olabileceği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda:

1. Küresel salgın dinamik bir süreç olup hali hazırda devam ettiğinden, **ilgili ülkeye/şehre uçuşların açılıp açılmadığı, seyahat kısıtlamalarının olup olmadığı, toplantı katılımlarına yönelik sınırlandırmalar ve karantina uygulamaları gibi diğer önlemlerin varlığı takip edilmeli, ilgili bakanlıkların, kurum ve kuruluşların kararları, genelgeleri, uyarıları ve önerileri dikkate alınarak planlamalar ve uygulamalar yapılmalıdır.**
2. Yeni normal süreçte salgının bölgesel seyri de göz önünde bulundurularak **yüz yüze toplantılardan ziyade mümkün olduğunca dijital ortamda toplantı ve kongre olanakları değerlendirilmelidir.**
3. **Yüz yüze toplantılarda**
 - a. Kalabalık grupların bir arada bulunmasından kaçınılması,
 - b. Enfeksiyon kontrol önlemlerine yönelik tedbirlerin alınması, toplantılar sırasında fiziki mesafe, maske ve el hijyeni başta olmak üzere koruyucu önlemlere dikkat edilmesi,
 - c. COVID-19 bulaşma yolları ve korunma yöntemlerine ilişkin toplantı öncesi ve sonrasında katılımcılara bilgilendirme ve hatırlatma yapılması,
 - d. COVID-19 semptomları bulunan kişilerin kongre organizasyonuna bunu bildirmesi durumunda toplantı veya kongre katılımından çekilebilmesi için gerekli kolaylıkların sağlanması,

e. Enfekte bir olgu çıkması durumunda geriye dönük olarak temaslılara bilgilendirme yapılabilmesi için her bir salondaki toplantı katılımcılarının ve oturma sıralarının kayıt altına alınması önerilir.

4. Değişim Programları: Erasmus+ kapsamındaki uluslararası değişim programlarının COVID-19 salgınının seyrine göre sanal başlaması ve sanal bitmesi veya karma hareketliliğe dönüşmesi (hareketliliğin sanal başlayıp koşullar normaleştiğinde fiziksel olarak devam etmesi) mümkündür. Bu itibarla, yükseköğretim kurumlarımızın, Erasmus+ değişim programlarına katılan öğrencilerin Erasmus+ uluslararası değişim programı çerçevesindeki sanal ya da karma hareketlilikte aldıkları derslerin tanınması için gerekli önlemleri almalıdırlar.

YÖK 2020

KÜRESEL SALGINDA YENİ NORMALLEŞME SÜRECİ

2020